

Sisällissodan kokeneet nuoret teologit kristilliskansallista eheyden ihannetta rakentamassa

Johdanto: Tampereella pääsiäisen pyhinä 1918 – ja sen jälkeen
opiskelemassa

Osmo, 14-vuotias tamperelainen:

Valkoiset tunkeutuivat kaupunkia kohti yli Kalevankankaan. Pyynikillä takanamme ampui punaisten patteri talomme yli, ja valkoiset vastasivat raskaalla tykistöllä Vehmaisista. Kun talomme oli suoraan tulilinjalla, viimeisessä kerroksessa asuva – – Viljasen perhe muutti yöksi meille toiseen kerrokseen. Makasimme kaikki huoneiston keskellä olevan eteisen permannolla, jolle oli levitetty patjoja. – – Joitakuita kertoja oli mentävä kellariin, kun tykistötuli kiihtyi. Joku sirpale lensi Pyynikiltä ikkunan kautta sisään, joskus tuli muuta hälyyttävää, mm. kerran myöhään illalla yksinäinen kiväärin harhaluoti hiljaa ja väsyneenä salin ikkunasta, pannen pienellä helähdyksellään Viljasen pikkutytön itkemään. Niin levoton oli mieliala.¹

Reino, 19-vuotias kuortanelainen:

Ala-Kuljun johtama joukkue sai 3.4. aamulla alkaneessa hyökkäyksessä Ratinanniemen kautta tehtävän edetä voimalaitospadon kautta yli Tammerkosken – – [, jossa] ”kulki mustana syvä ja vuolas virta valmiina nielemään jokaisen, joka vähänkin horjahtaisi”. – – ”Jos ei Kosolan Vihtori olisi ollut silloin konekivääreineen painamassa tulellaan alas punaisia, joiden maailtauluina me jouduimme patoa ylittämään, en tässä olisi tapausta muistelemassa.”²

Osmo Tiililä ja Reino Ala-Kulju olivat niitä nuoria, jotka sisällissodan jälkeen lähtivät opiskelemaan teologiaa. He olivat kokeneet omakohtaisesti hyvin läheltä sen traagiikan, mitä sota oli tuottanut. Vaikka jokainen heidän ikätovereistaan ei ollut nähnyt sotaa yhtä läheltä, kaikilla 11 seuraavan lukuvuoden aikana teologian opintonsa aloittaneella oli itse eletty suhde sotaan.

Tämän artikkelin kysymys on, mitkä elämäkokemukselliset, katsomukselliset ja yhteisölliset viitekehykset tarjosivat aineksia sisällissodan jälkeen opintonsa aloittaneiden teologian ylioppilaiden eetoksen muotoutumiselle ja asemoitumiselle nuoren tasavallan rakentamisen haasteessa. Teologian ylioppilaita ovat ne 518 suomalaista, jotka sisällissodan jälkeen yliopistokevätlukukauden 1929 päättymiseen mennessä olivat ilmoittautuneet opiskelijoiksi Helsingin yliopiston tai Åbo Akademin teologiseen tiedekuntaan.³

1 Tiililä 1993, 29.

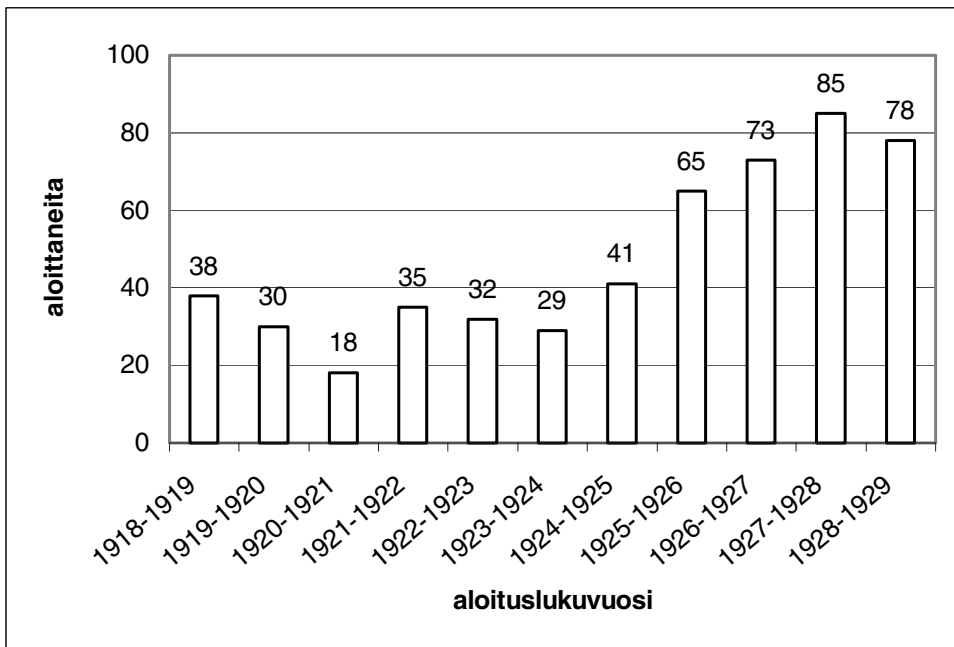
2 Pirilä 1985, 21; Ylikangas 1993, 434–435.

3 Teologien taustaa, rekrytoitumista, opiskeluaikaisia vaiheita ja valmistumista olen yksityiskohtaisemmin käsitellyt väitöskirjassani *Teologiksi nuorena tasavallassa*. Innanen 2003.

Nuoria teologeja nuorena tasavallassa

Vuosien 1918–23 aikana uusien teologian opiskelijoiden määrä keskimäärin väheni niin absoluuttisesti kuin suhteellisesti kaikista uusista ylioppilaista laskettuna. Tämä vähenevä suuntaus oli jatkunut jo aiemmin usean vuoden ajan. Uusien opiskelijoiden määrä oli pienimmillään lukuvuonna 1920–21, jolloin vain 18 ylioppilasta kirjoittautui maan ainoaan teologiseen tiedekuntaan Helsingissä.⁴

Teologian opiskelijoiden rekrytoituminen alkoi selvästi kasvaa lukuvuodesta 1924–25 lähtien, mikä näkyy hyvin seuraavasta kuviosta:

KUVIO 1: Teologian opintonsa aloittaneiden määrä lukuvuosittain

Kasvu oli myös suhteellisesti suurta. Lukuun ottamatta lukuvuoden 1920–21 pohjalukemaa aloitti lukuvuoteen 1924–25 saakka vuosittain noin 2,5–3 % suomalaisista ylioppilaista opintot teologisessa tiedekunnassa. Lukuvuonna 1925–26 uusien teologien osuus kasvoi lähelle 5 %:ia ja pysyi jokseenkin samalla tasolla koko 1920-luvun ajan, vaikka vuosikymmenen loppupuolella uusia ylioppilaita valmistui lukioista selvästi aiempaa enemmän.

Teologian opiskelun suosion kasvulle voi nähdä useita eri taustoja. Uusi teologinen opinahjo Åbo Akademin teologinen tiedekunta avasi ovensa 1.10.1924. Yhteensä 44

⁴ Väitöskirjaani varten kokosin mittavan arkistoaineiston, jota käsittelin edelleen mm. tilastoina, grafiikkoina ja karttoina esitettävään muotoon. Suppeassa artikkelissani en esittele tarkemmin näitä lähteitä enkä viittaa niihin. Ks. tarkemmin *Innanen* 2003, 28–30, 279, 298–302.

ylioppilasta eli 8 % artikkelissani käsitellyistä opiskelijoista rekrytoitui teologeiksi tämän tiedekunnan kautta. Ruotsinkielisiä teologian opiskelijoita riitti tämänkin jälkeen toki myös Helsingin yliopistoon.

Selvempi rekrytointipohjan laajeneminen näkyy siinä, että kaikkiaan hiukan useampi kuin joka kymmenes – 56 ylioppilasta eli 11 % – tässä käsitellyistä teologian opiskelijoista oli naisia. Lukuvuosina 1918–24 aloittaneita naisia oli yhteensä viisi, vuotta lyhyempänä jaksona tästä eteenpäin yhteensä 51 eli vuosittain 4–16 naista ilmoittautui opiskelemaan teologiaa.

Uuden tiedekunnan avaamisen ja naisteologioiden määrän lisääntymisen ohella 1920-luvun alkupuolella tapahtui muuta sellaista muuta kehitystä, joka vaikutti olennaisemmin teologian opiskelun suosioon. Sisällissodalla ja sen lopputuloksella oli tähän välillistä vaikutusta.

Osana nuoren kansallisvaltion kiireellisiä lainsäädännöllisiä uudistuksia toteutettiin 1919 hallitusmuodossa uskonnonvapaus. Sitä valmisteltaessa käytiin poliittista keskustelua kirkolliskokouksen ehdotuksesta, että hallitusmuodon pitäisi ilmaista evankelisluterilaisen kirkon olevan ”Suomen kansan yleinen kirkko”; sanamuotoa ei lopulta tullut perustuslakiin. Hallitusmuodon hyväksymisen jälkeen alkoi siirtymävaihe, jossa odoteltiin, mikä luterilaisen kirkon asema tulisi olemaan. Mihin uusia teologeja tarvittaisiin, jos kirkko muotoutuu vain pieneksi aktiivikristittyjen joukoksi? Papiston keskuudessa käytiin pelonsekaista keskustelua, joka oli jatkunut jo vuosikymmeniä. Yksi ahdistavan odottelun synkkä arvio oli K. R. Kareksen 1906 esittämä arvio, että 50–60 % väestöstä eroaisi kirkosta, kun siihen tulisi mahdollisuus.⁵

On ilmeistä, että juuri kirkon oman eliitin tulkinta teologiprofession tulevaisuudesta oli vähemmän innostava. 1800-luvun lopun, routavuosien ja suurlakon jälkeisen porvarillisen ja sosialistisen kirkonkriitiikin nuoruudessaan sekä lopulta sisällissodan kokeneille pappismiehille itsenäisyyden ajan alun vaiheet näyttäytyivät samassa sarjassa: huonosti menee, kuinkahan tässä käy! Tamperelaisen Paavo Lehtisen muistelu ylioppilaaksi pääsemisensä ajoilta 1920 on osuva:

Moni silloinkin vielä varoitti minua lukemasta papiksi esittäen syyksi kirkon epävarman aseman. Rohkenipa eräs vaikutusvaltainen tuttavani huomauttaa:

– Kuinka sinä olet valinnut kaikista huonoimman alan, sillä papit ja kirkot ovat pian muutettavaa.⁶

Uskonnonvapauslaki annettiin eduskunnalle käsiteltäväksi 1920 ja hyväksyttiin 1922. Juuri samoihin aikoihin käsiteltiin myös oppivelvollisuuslakia, joka siirsi yleissivistävän opetuksen lopullisesti pois kirkon reviiriltä, sekä kansakoulun järjestysmuotoa koskevaa lakia, jonka uskonnonopetusta koskevista pykälästä käytiin julkista kiistelyä. Koululakien lopputuloksena oli, että koulussa oli annettava uskonnonopetusta sen tunnustuksen mukaan, mihin oppilaiden enemmistö kuului. Lukuun ottamatta muutamia Itä-Suomen ortodoksienemmistöisiä pitäjiä tämä niin sanottu ”tunnustukselli-

---

5 Kares 1976, 58; Heinonen 1969, 46–48; Kena 1979, 142–144, 199–207; Reijonen 1980, 200–203, 211–224; Haapala 1995, 245–255.

6 Lehtinen s.a., 87.

nen” uskonnonopetus oli luterilaista. Uskonnonvapauslaki tuli voimaan vuoden 1923 alusta, ja samana vuonna hyväksyttiin kansakoulua koskeva laki.⁷

Näin 1860-luvulla alkanut valtionkirkkojärjestelmän purkaminen ja uskonnonvapaus oli toteutettu. Mitään suurta ryntäystä evankelisluterilaisen kirkon jäsenyydestä ei syntynyt: siitä erosi vuoden 1923 aikana vajaat 23 000 ihmistä, minkä jälkeen eroaminen laimeni tuntuvasti. Vuonna 1930 noin 94 % suomalaisista kuului kirkkoon.⁸

Pastori Aleksi Lehtonen ilmaisi 1923 huojentuneena: ”Kun nyt on kysymyksessä aikalaistemme käytännöllinen palaaminen kirkkoon, on meillä täysi syy tarkata, mitä toivomuksia heillä on jumalanpalveluselämäänsä nähden.”⁹ Tosiasiassa suomalaiset eivät palanneet kirkon penkkejä aiempaa ahkerammin kuluttamaan, vaan oli kysymys niiden pelkojen raukeamisesta, joita kirkonmiehet olivat edellisinä vuosina kokeneet. Uhkaavasti kuplineen pinnan alta paljastui kirkollisen elämän ”rakenteen hitaiden pohjavirtojen”¹⁰ lopulta niin vähäinen muutos, että se vaikutti suorastaan kirkkoon palaamiselta. Tilanne jopa tietyllä tavalla vahvisti luterilaisen kirkon asemaa: vaikka laki ei määrittänyt kirkkoa Suomen kansan yleiseksi kirkoksi, kansa itse määritteli niin kuullessaan kirkkoon ilman ulkonaista pakkoakin. 1800-luvun lopulla esitetty kansankirkkoajatus sai vasta nyt näkyvän yhteisöllisen perustelunsa.

Myös koulujen uskonnonopettajan kelpoisuusvaatimuksia muokattiin. Uusissa vuosien 1925 ja 1928 annetuissa asetuksissa uskonnon lehtorin kelpoisuus rakentui aieman filosofian kandidaatin tutkinnon sijasta teologian kandidaatin tai teologisen erotutkinnon akateemisen pätevyuden varaan. Tästä lähtien uskonnonopettajan oli oltava ensisijaisesti teologi, ja poikkeustapaustenkin tuli olla teologisesti yhtä oppineita kuin heidän teologisen tutkinnon suorittaneet kollegansa.¹¹ Samaan aikaan oppikoulujen määrä lisääntyi ja kelpoisista uskonnonopettajista oli pulaa.¹²

Tutkimuksessa on esitetty, että sisällissodan jälkeen papisto ainakin osittain palasi kansakunnan ideologisen eliitin osaksi. Sodan voittaneella porvarillisella puolella katsottiin, että kirkkoa tarvitaan integroimaan jakaantunutta kansaa.¹³ Julkisen ilmapiirin kääntymisen kirkolle myönteiseksi näkyi kuitenkin nuorten kiinnostumisena teologin ammasteista vasta vuosia sodan jälkeen, kun sekä papin että opettajan ammattikuvat olivat epävarmojen aikojen jälkeen muotoutuneet houkutteleviksi vaihtoehtoiksi. 1920-luvun puolivälistä lähtien oli selvää, että luterilaisen uskonnon ammattilaiset tulisivat olemaan katsomuksellisen kasvatuksen eliittiä myös uskonnonvapauden toteuttaneessa valtiossa. Ja siksi myös sisällissodan leimaama kansallisen rakentamisen tehtävä oli nuorille teologeille tärkeä haaste.

7 Heironen 1969, 44–52; 1979, 251–252, 258–267, 274–278, 281–284, 288–290, 300–303, 334–340; Reijonen 1980, 230–231, 236–238, 254–259, 273–276, 299–306; Autio 1986, 62–63, 98–107; Saine 2000, 73–74; Innanen 2006, 40–45.

8 Seppo 1983, 199–202, 211–214.

9 Heironen 1969, 50–51.

10 Lainaus Pertti Haapalalta, joka puhuu sosiaalisen rakenteen hitaiden pohjavirtojen muutoksista 1800-luvun sääty-yhteiskunnasta 1920-luvun moderniin kansallisvaltioon. Haapala 1995, 151.

11 Paunu 1952, 194; Innanen 2004, 328–337.

12 Kiuasmaa 1982, 235–238; Kaarninen & Kaarninen 2002, 191–193.

13 Esimerkiksi Alapuro 1973, 10, 38.

Sisällissodan kokemukset hämmentävät

Lukuvuosien 1918–29 aikana teologian opintonsa aloittaneista noin viidesosa oli syntynyt 1800-luvulla. Lähes 60 % heistä oli sodan aikana 12–18 -vuotiaita nuoria ja loput tätä nuorempia lapsia. Nuorin oli kuusivuotias.

Artikkelin alussa lainattujen Osmo Tiirilän ja Reino Ala-Kuljun ohella lukuisat teologiaa opiskelemaan lähteneet ovat muistelmissaan kertoneet sota-ajasta. 15-vuotiaan Olavi Kareksen isä K.R. Kares toimi kirkkoherrana Asikkalassa, joka oli sodan eri vaiheissa sekä punaisten alueena, taistelutantereena että valkoisten tukikohtana. Punaiset tekivät pappilassa 11 kotietsintää ja kuulustelivat kirkkoherraa lukuisia kertoja. Välillä tämä oli suoranaudessa hengenvaarassa. Rintamalinja kulki taisteluitta kirkonkylän ohi, mutta jäi joksikin aikaa sen laitamille, jolloin valkoisten esikunta majaili pappilassa. Tämän vuoksi puolestaan pidätettyjä punaisiksi epäiltyjä kuulusteltiin pappilassa. Olavi Kareksen muisteluista välittyvät pappilassa koetut tunteet: ahdistava pelko punaisten aikana, ”sanomaton helpotuksen tunne” valkoisten saavuttua ja järkytys valkoisten pika-oikeudenkäyntien satunnaisesti määräämistä kuolemantuomioista.¹⁴

Erkki Krohn, myöhemmin Kurki-Suonio, jännitti perheensä kanssa Haminassa sekä punaisten viikkokausiksi pidättämän isän että valkoisten puolelle karanneiden isoveljien hengen puolesta. Järkyttävin 16-vuotiaan kokemus oli muistelun mukaan näky sodan loppuvaiheesta: valkoisten jo vallattua kaupungin punavangit nostelivat rautatievaunusta punaisten teloittamien haminalaisten silvottuja ruumiita. Monet vainajista olivat olleet nuorukaisen tuttuja, joukossa vain muutamaa viikkoa aiemmin Krohnninkin konfirmoinut kirkkoherra:

Olen nähnyt tämän omin silmin, ja turhaan olen yrittänyt unohtaa. Jo seitsemättä vuosikymmentä se näky on saatellut minua painajaisuniin. Eikä sillä hyvä. Se tulvahtaa tajuntaan aina, milloin huomaan marxilaisuuden nimissä puhuttavan vapaudesta, veljeydestä ja tasa-arvosta ja – rauhanaatteesta!¹⁵

Hämmentyneen kokemuksensa ilmaisee voimakkaasti Niilo Syväne, jolle kevään kriisiajan nimityskin on vain ”sota-aika”. Huhtikuun lopulla 18 vuotta täyttänyt viipurilaisnuorukainen joutui sodan alkupuolella punaisten vallankumousoikeuden määräämänä linnoitustöihin, sitten punakaartin huoltomieheksi, ruumiita kuljettamaan ja lopulta vangiksi Viipurin linnaan:

Muistan vanhan miehen, joka avasi sydäntään minulle ja sanoi, että heitä oli petetty. Oli vaikutettu, ettei sota tule, vaan kaikki järjestyy köyhälistön eduksi marssimalla aseistettuna. Hän itki ja pyysi, etten sitten sodan jälkeen kantaisi katkeraa mieltä. Myötätuntoni olikin niin vahvasti hänen puolellaan ja monien muiden harhaanjohtettujen ja mielestäni täysin oikeutetusti työmiehen asiaa ajavien puolella, etten koskaan sodan jälkeenkään voinut käyttää sanaa punikki.¹⁶

---

14 Kares 1976, 189–206.

15 Kurki-Suonio 1983, 72–83.

16 Syväne 1969, 17–21.

Syvänne kertoo eläneensä kevään 1918 sodan tapahtumat Viipurissa läpi levollisena, ja pelko valtasi mielen vasta aivan punaisten vallan viime minuuteilla. Sitäkin rajumpana tuli reaktio seuraavana syksynä: väsymys, kuumeilu ilman fyysistä sairautta, keskitty-miskyvyttömyys, levottomuus, unettomuus, kuolemanajatukset. Koulunkäyntikin jäi tältä lukuvuodelta väliin:

Koko tämä vuosi oli kuin elämistä kokonaan toisessa maailmassa. On turha kertoa siitä, sillä se joka on siellä ollut, tietää kertomattakin, se joka ei ole ollut, ei voi paljoakaan ymmärtää ja ymmärtää väärin senkin, minkä ymmärtää. -- Olin äkkiä ja kypsymättömänä nähnyt liian paljon, ja juuri sen vuoksi elämä tuntui ylivoimaiselta ja kuolema suloiselta.¹⁷

Nuorempien, lapsena sodan nähneiden muistot ja tulkinnat ovat toisenlaisia, vaikka eivät välttämättä vähemmän järkyttäviä. Helsinkiläisen papin poika Erkki Niinivaara muistelee:

Kymmenen ikäinen poika eli omine edellytyksineen mukana sen kevään kuohunnassa, pureskeli Runeberginkadun kotileipomosta saatua akanaista tikkuleipää, kurkisteli ikkunasta vanhempiensa takaa ensimmäisten kypäräpäisten saksalaisten etenemistä Aurorankatua pitkin Helsinkiin, seisoi isojen ihmisten edessä suunnilleen nykyisen Mannerheimin patsaan kohdalla ”valkoisen armeijan” marssiessa kaupunkiin.

Mutta sitä ennen hän oli huhtikuussa nähnyt Nikolajeffin talon edessä, Turun kasarmien lähistöllä, maassa makaavan miehen, jolla oli punainen nauha käsivarressaan. ”Se on ammuttu”, sanoi joku. Tapahtuma ja sen selitys jäi ajatusmaailmaan vastauksia odottamaan. Miksi ammuttu? Miksi punainen nauha?¹⁸

Helsinkiläinen työmiehen poika Matti Mustonen oli sodan aikaan 17-vuotias. Hänen kotitalonsa Pursimiehenkadulla ”oli tyypillinen köyhälistön talo”, jonka asukkaat olivat sekalaista työväkeä, osa alkoholisoituneita. Muutamat naapurien nuorista miehistä ”tuhoutuivat kapinassa”, kuten Mustonen ilmaisee. Hän tulkitsee sisällissotakokemuksen merkitystä itselleen:

Miten kotiväkeni, myös minä, suhtauduimme vasemmistopuolueen laittomaan kapinaan? Me emme voineet ottaa aivan selvää kantaa. Toisaalta tunsimme, että yhteiskunnallisissa oloissa täytyi tapahtua muutoksia kansan laajojen kerrosten hyväksi. Mutta toisaalta tajusimme, että tie, jolle työväen johtajat olivat lähteneet, oli kapina, laiton.

Omasta puolestani suhtauduin torjuvasti koko yritykseen. Toisaalta tuntooni koski kipeästi julma veljessota. Helmi–maaliskuussa näin useasti kadulla kuorma-autoissa vietävän rintamalla kaatuneiden ruumiita. Oli järkyttävää ajatella, että suomalaiset surmasivat omia veljiään ja vielä kerskuivat siitä kuin voitoistaan. Ja kun vielä kuulin sodan julmuuksista molemmin puolin, houkutuskeinoista yhtyä kapinaan, mm. lupaamalla ”punakaartiin” liittyville miehille kuukausipalkkaa ja ruokapaketit, selveni minulle, että saatoin parhaiten hyvällä omallatunnolla palvella isänmaatani julistamalla rauhan ja rakkauden sanomaa kaikille suomalaisille. Se oli ensimmäinen askel uraani valitessa.¹⁹

17 *Syvänne* 1969, 23–24.

18 *Niinivaara* 1969, 49.

19 *Mustonen* 1980, 22–24, 30.

Tampereen taistelujen tauottua pääsiäislauantaina 6.4.1918 niin Osmo Tiililä kuin Reino Ala-Kulju näkivät kaupungilla sodan jäljet tuoreeltaan. Tuhojen ja ruumiiden ”hivittävien näkymien” sekä Keskustorille koottujen vankien ”osaksi epäjärjestyksessä olevan ihmismassan” kokeminen järkytti Tiililää. Seuraavana päivänä Keskustorilla pidetyssä jumalanpalveluksessa saarnasi Lapuan kirkkoherra Wilhelmi Malmivaara. Tämän esiintyminen oli tamperelaispojalle voimakas vastakohta edellisten kuukausien tuntemuksille: ”Nyt Malmivaaran saarnatessa oli itsenäinen Suomi verellä lunastamassa vapauttaan.”²⁰

Teologien omat yhteisöt katsomuksen jäsentämisen konteksteina

Yksi keskeinen ylioppilaiden konteksti oli luonnollisesti muodollisten opintojen opiskeluympäristö. Opiskelu edellytti kahden peräkkäisen tutkinnon suorittamista. Ensimmäinen oli opiskeltava klassisia kieliä, yleistä uskonnon- ja sivistyshistoriaa, sielutiedettä ja filosofiaa, joista suosituksen mukaan kolmessa lukukaudessa kertyi kokoon preliminääritutkinto. Tämän jälkeen alkoivat varsinaiset teologiset opinnot, joissa opiskeltiin eksegetiikkaa, kirkkohistoriaa, dogmatiikkaa ja etiikkaa sekä käytännöllistä teologiaa. Näissä oppiaineissa professorit antoivat opetusta. Lisäksi opiskelijan piti osallistua papin tehtäviin valmistaviin käytännöllisiin harjoituksiin. Lopuksi oli erillinen tutkintojakson vuoro, joiden varsinaisen sisältö koostui laajoistakin kirjatenteistä professoreille. Tällä tavoin teologisen erotutkintonsa suorittanut mies saattoi hakea pappisvihkimystä tuomiokapitulilta. Preliminääritutkinnosta erotutkintoon piti ohjeen mukaan kulua kahdesta kolmeen opintovuotta.²¹

Opintojen vaikuttavuuden kannalta ilmeisen tärkeää olivat nimenomaan eri opettajat. Kun koko vuosikurssi saattoi 1920-luvun alkupuolella olla vain parin-kolmenkymmenen suuruinen, muodostui jo alkuvaiheen yhteisistä opinnoista lähes pienryhmäomaista tuttavallista työskentelyä. Myöhemmin perusluennot olivat jo suurryhmäopetusta, mutta silloinkin erityisesti teologisiin opintoihin kuuluneet seminaarit ja käytännölliset harjoitukset edellyttivät varsin yksilöllistä työskentelyä niin opettajien kuin ylioppilastovereiden kanssa. Muodollisetkin opinnot sisälsivät usein katsomuksellista pohdintaa ja keskustelua, joka saattoi väliin äityä kiihkeäksi väittelyksi ja henkilökohtaiseksi arvosteluksi. Muisteluissa näkyy myös, että oppiaineita muistellaan yleensä aina opettajansa kautta, mikä vain korostaa persoonallisen oppimisprosessin tärkeyttä. Tämä ei tietenkään poista esille tulleiden asioiden kognitiivisen oppimisen merkitystä opiskelijoille.

Monet arvostetuistakin opettajista jäävät muisteluissa kuin taustakuvausten pikku-maininnoiksi. Kaksi opettajaa näyttää nousevan ylioppilaille jättämänsä vaikutelman perusteella toisia tärkeämmiksi. Ehdottomasti mieleen jäänein opettaja oli Antti J. Pietilä, joka toimi teologisten esikäsitteiden apulaisena 1911–19 sekä dogmatiikan ja siveysopin professorina 1919–32. *Murtorinteen* mukaan Pietilän ajattelun keskeinen juonne oli henkilökohtaisen uudestisyntymisen kokemuksen keskeisyys. Systemaattisen

20 Tiililä 1993, 29–30; Pirilä 1985, 21; Ylikangas 1993, 495–496.

21 Kähkönen 1956, 52–64; Innanen 2003, 24–26.

teologian tehtävänä oli vahvistaa pelastusvarmuudesta tietoista kristillisyyttä ja viedä siihen perustuvaa kristillistä katsomusta eteenpäin. Kirjoituksissaan, opetuksessaan ja persoonallisessa kohtaamisessaan Pietilä oli usein kiihkeän poleeminen, ja hän puolusti raamatullis-tunnustuksellisia ja suomalais-kansallisia arvoja. Toisaalta hän saattoi olla lämminhenkinen ja rohkaiseva.²²

Opettajista Pietilän jälkeen ”hyvänä kakkosena oli Alekski Lehtonen”, kuten Jaakko Haavio on muistellut. Lehtonen, ekumeenisesti ja nimenomaan anglofiilisesti suuntautunut teologian tohtori ja dosentti toimi käytännöllisen teologian professorin assistenttina. Hänen erityisenä vastuualueenaan oli käytännöllisten harjoitusten johtaminen. Tässä pappisopiskelijan professionaalisen kehityksen kannalta tärkeässä opintovaiheessa Lehtonen näyttää tehtävässään toimineen opiskelijoiden näkökulmasta ”suurella taidolla ja viisaudella”.²³ Kun Pietilä tarjosi opiskelijoilleen vahvasti suomalais-kansalliseen kristillisyyteen perustuvia arvoja, Lehtosen tarjoamat näköalat olivat puolestaan kansainvälisesti avoimempia.

Helsingin yliopiston teologian ylioppilaiden oma yhteisö oli Jumaluusopillinen Ylioppilastiedekunta, jota kutsuttiin myös Teologiseksi Ylioppilastiedekunnaksi (TYT). Tämän jäsenkokouksia pidettiin lukukausien aikana aluksi viikottain. Osallistujia oli yleensä vain kymmenen, parikymmentä, ja joskus kokous oli peruutettava liian vähäisen osanottajamäärän vuoksi. Professoreiden ohella alustajina oli myös tunnettuja kirkonmiehiä. 1926 lähtien kokouksia pidettiin joka toinen viikko, jotta ne olisivat säilyttäneet mielenkiintonsa muiden ylioppilasrientojen rinnalla. Opiskelijamäärien lisääntyttä myös kokouksissa oli ajoittain runsaasti opiskelijoita, enimmillään lokakuussa 1927 noin 150 ylioppilasta.²⁴

TYT:n toiminta tarjosi teologian ylioppilaille vertaisryhmän, jolla oli kuitenkin vähintään puolivirallinen asema. Toiminnan muodoista, sisällöistä ja tekijöistä opiskelijat päättivät pitkälti itse. Vaikka dekaanin ja usein muidenkin opettajien läsnäolo toi jäsenkokouksiin jäykistävää arvokkuutta, kokouksissa käytiin ajoittain railakkaita keskusteluja.

Sisällissotaa käsiteltiin useissa TYT:n sodan jälkeisissä kokouksissa. Lokakuussa 1918 Antti J. Pietilä alusti ”papin toiminnasta sen juovan poistamiseksi, mikä nykyään vallitsee Suomen työväen ja muiden kansanluokkien välillä”. Pietilä toivoi pappien toimivan ilman kostonhalua oikeudenmukaisuuden esimerkkeinä valkoisille sekä lahjottomia parannusta vaativa oikeuden julistajina ja hyväntekijöinä punaisille. Keskustelussa ylioppilaat arvelivat, että juuri tuolloin oli sopiva aika saarnata punaisille puhdasta evankeliumia:

Mutta sitä varten tulee pappien itsensä olla evankeliumin voiman läpitunkemia, sellaisia, jotka eivät etsi omaansa. Meidän tulevien pappien tulee tehdä päätös, ettemme anna vanhempien pappien tympeyden ja eduista kiinnipitämisen vaikuttaa itseemme, vaan pysymme ihanteillemme uskollisina.²⁵

22 Murtorinne 1986, 264–266, 269–273; Inmanen 2003, 147–148, 150–152; Kuusitunturi 2005, 3–7; Veikkola 2006, 680–684.

23 Haavio 1968, 111–112; Pinomaa 1990, 53–54; Inmanen 2003, 145, 151–152; Lauha 2005, 8.

24 Inmanen 2003, 157–158.

25 Inmanen 2003, 158–159.

Kahta viikkoa myöhemmin keskustelun aiheena oli ”sivistyneistön voittaminen kristinuskon elämänsisällykselle”. Ylioppilas Eino Sormusen alustuksen mukaan ”kansalaissodan veriset tapahtumat” osoittavat, mihin uskonnottomuus vie, ja nyt onkin mahdollisuus voittaa sivistyneistö kristinuskolle. Siksi ”tarvitaan pappeja, joilla on laaja sivistys ja esteettistä kasvatusta”. He tunsivat eurooppalaista kirjallisuutta, kirjoittaisivat esseitä, lausuisivat virheettömästi kieltä, pitäisivät muodollisesti kiinteitä puheita ja järjestäisivät taiteellisempia jumalanpalveluksia. Sormusen esittämä ihanne jakoi kuulijakunnan, ja osa keskustelijoista korosti, ”että kristinuskon evankeliumia on kaikille yksinkertaisesti saarnattava”.²⁶

Marraskuussa 1918 ylioppilas Kalpa alusti ”sotilaselämän uskonnollisuudesta viimekeväisen vapaussodan aikana”. Keskustelussa todettiin, miten eri puolilla Suomea uskonnollisuus oli näyttäytynyt eri tavoin. ”Toisenlainen oli uskonnollinen mieliala Pohjanmaan vakavan körttikansan keskuudessa kuin esimerkiksi iloiten taisteluista palaavien karjalaisten joukossa.” Eri puolilla joukkoja oli silti tiukan paikan tullen ollut uskonnollista kyselyä.²⁷ Pöytäkirjasta välittyy se vaikutelma arvottamisesta, että vaikka pohjalaisten heränneiden uskonnollisuus oli näkyvää ja vakavaa, kaikkien nähtävillä ollutta ja sellaisena kunnioitettavaa, niin kyllä iloisilla karjalaisillakin kuolemanvaarassa vakavat asiat tulivat mieleen. Herännäisnuorten sisällissodan aikana ja sen jälkeen saama gloria²⁸ näyttää olleen teologian opiskelijoiden tiedossa, ja se vaikutti heidän asenteisiinsa heti sodan jälkeen.

TYT:ssä syksyllä 1918 käydyt keskustelut antavat vaikutelman, että sisällissodan kokeneilla pappisopiskelijoilla oli vahva tietoisuus evankeliumia julistavien ihanteellisten pappien tarpeellisuudesta. Epäselvää sen sijaan oli, minkälaiseen käytännön pappismalliin olisi pyrittävä. Muutosta pappien toimintaan uudessa hämmentävässä tilanteessa joka tapauksessa tarvittiin. Myöhemmin sisällissota ei näytä tulleen TYT:ssä esille välittömästi sotaan viittaavina teemoina, mutta tietysti monet muut aihepiirit liittyivät sodan esille nostamiin kysymyksiin.

Kristilliset opiskelijayhteisöt vastuunkantamisen ja oppimisen paikkoina

Opiskelijajärjestöistä TYT:täkin kattavimmin teologian ylioppilaita kokosi aktiiviseen toimintaansa Suomen Kristillinen Ylioppilasliitto (SKY). Vuonna 1897 perustettu kaikille ylioppilaille tarkoitettu järjestö oli kirkkokuntiin sitoutumaton ja korosti anglo-amerikkalaisen herätyskristillisyyden tapaan Jeesuksen Kristuksen seuraamista henkilökohtaisena Herrana ja Vapahtajana. Edellä mainittu Aleks Lehtonen toimi SKY:n puheenjohtajana tässä artikkelissa käsitellyn ajanjakson, mikä tietysti vain korosti hänen merkittävyyttään teologian opiskelijoiden kannalta. SKY:ssä nousi näkyvään asemaan jo opiskelija-aikanaan Osmo Tiililä, jonka oma uskonnollinen tausta oli lähinnä Tampereen tienoon yksilöllistä herätystä ja lähetystyötä korostavassa yhdistyskristillisyydessä. Tiililä toimi järjestön yleissihteerinä 1927–30. Hänen johtamansa herätyskristil-

---

26 *Innanen* 2003, 159.

27 *Innanen* 2003, 159.

28 *Huhta* 2001, 216–222.

linen painotus oli kyllä kansainvälinen, mutta sisällöltään lähellä kotisuomalaista pietismia.²⁹

Kaksi kolmesta tutkimistani teologian ylioppilaista kuului virallisena jäsenenä SKY:oon, ja joinakin vuosina lähes neljä viidestä teologiseen tiedekuntaan ilmoittautuneista liittyi siihen. Osuus on huomattavan korkea ottaen huomioon, että kyseessä oli opiskelijalle juridisesti täysin vapaaehtoinen jäsenyys. Jäseneksi kuulumattomistakin ainakin osa osallistui SKY:n monenkirjajaan toimintaan. On ilmeistä, että järjestössä vallalla ollut yksilökeskeinen, kaupunkimaiseen yhdistystoimintaan sopeutunut herätyskristillisyyden tarjosi runsaasti vaikutteita lähes kaikille 1920-luvulla opiskelleista nuorista teologeista.

Herännäisyys tarjosi teologian opiskelijoille toisen kristillisen kasvuyhteisön. Tutkitun jakson alkuvuosina opiskelijoiden oli mahdollista osallistua Helsingissä pidettyihin kaikille avoimiin körttiseuroihin, ja näissä monet heistä – myös liikkeeseen entuudestaan kuulumattomat – kävivätkin. Tarjolla ollut mielikuva herännäisyydestä itsenäistyneen ja sisällissodan käyneen kansan ihanteellisena, suorastaan normatiivisena kristillisyyden muotona tulee esille jo syksyllä 1918, esimerkiksi TYT:n kokouksissa. Paria vuotta myöhemmältä ajalta Paavo Lehtinen kertoo, kuinka ”pojat sanoivat minulle, että en minä oikein tunne herännäisyyttä, minut täytyy hommata Karttulaan niin kuin moni muu on ollut ennen minua”. Niinpä hän vietti kesällä 1921 kuusi viikkoa savolaisessa maalaisperheessä omien sanojensa mukaan ”opiskelemissa herännäisyyttä”. Vuosina 1919–21 aikana ainakin puolenkymmentä teologian ylioppilasta vieraili samaan tapaan Karttulassa ja myös Lapualla kerrotaan käydyin tutustumassa ”herännäisyyden pääpaikoille”.³⁰

Syksystä 1921 alkoivat herännäistaustaiset ylioppilaat, käytännössä lähinnä teologian opiskelijat, pitää keskinäisiä torstaiseuroja. Kun näiden kotikokoontumisten joukko koostui pelkästään nuorista miehistä, toverukset kutsuivat kokouksiaan ”kolliseuroiksi”. Tämä joukko sai koko teologiopiskelijain yhteisössä näkyvyyttä, kun kevätlukukaudesta 1922 lähtien runsaan kahden vuoden aikana herännäisyys oli esillä TYT:n jäsenkokouksissa. Kolmena talvena pidettiin herännäisseurat ja kevätlukukaudella 1924, Erkki Krohnin sihteeriaikana, kokousten laulukirjoina käytettiin Siionin Virsiä.³¹ Tämän parin vuoden jakson aikana herännäisyys näyttää olleen tarjona teologian ylioppilaiden oman yhteisön katsomukselliseksi perustulkintamalliksi. Tämän jälkeen se kuitenkin asettui TYT:n kokouksissa yhdeksi monista uskonnollisista liikkeistä, joihin ylioppilaat tutustuivat.

Sen sijaan lukuvuoden 1924–25 aikana tuli Helsingissä näkösälle entistä suurempi, selvärajaisempi ja myös pääosin uusista teologian ylioppilaista koostunut herännäisnuorten joukko, yhtenä jäsenenään edellä mainittu Reino Ala-Kulju. Puolijärjestäytynyt toveripiiri ”Fariseuksen ulosajamisseura” tai lyhyemmin ”fariseukset” syntyi loppusyksystä 1924 ja hiipui 1928. Vapaamuotoiseen, viikottaiseen kokoontumiseen oli periaatteessa vapaa pääsy kaikilla teologian opiskelijoilla. ”Fariseukset” kuitenkin muodos-

29 Franzén 1987, 79–87; Innanen 2003, 202–203; Junkkaala 2007, 799–802.

30 Lehtinen s.a., 54–55, 61–62; Kurki-Suonio 1983, 139–150; Pinomaa 1990, 40; Kares 1952, 332–335; 2003, 212.

31 Pesonen 1961, 74, 76–77; Kurki-Suonio 1983, 134–136; Haavio 1973, 41; Kares 1952, 118, 337; Innanen 2003, 165–167, 213–214.

ti ilmeisen tiiviin parikymmenjäsenisen sisäpiiriyhteisön, jonka omaperäinen huumori ja väliin hyvinkin jyrkkä julkinen esiintyminen niin syytti mukana olleita, karkotti joi-takin sinne pyydettyjä ja pahastutti ulkopuolisia. Enemmistö ”fariseuksista” oli itse ko-toisin Etelä-Pohjanmaalta tai perhekytköksin sinne yhteydessä.³²

Kaikki heränneet tai seuroissa käyneet teologian ylioppilaat eivät olleet ”fariseuksia”. Esimerkiksi opiskeluaikanaan körttiläisyyteen ihastunut Jaakko Haavio ja sukutaustal-taan herännäisyyteen liittynyt Martti Simelius, myöhemmin Simojoki, eivät kuuluneet joukkoon. ”Fariseusten” esiintyminen herätti jopa suoranaista ärtymystä Helsingin va-kiintuneissa herännäispiireissä.³³ Kyseessä oli lähinnä eteläpohjalaisten johtama – puo-let oli lähtöisin Etelä-Pohjanmaalta, Lapualta yhteensä neljä – körttinuorten itsetietoi-nen esiintyminen. Reippaat ja tarvittaessa kovaääniset körttipojat katsoivat edustavan-sa sitä oikeaa, juurevaa herännäistä talonpoikaista elämäntapaa, jollaista oli julkisuu-dessa tarjottu nuoren tasavallan ihannekansalaisuudeksi. Körttiläistaustaiseen pohja-laisjoukkoon liittyi joukko entuudestaan herännäisyyttä vain niukasti tunteneita yliop-pilaita, jotka kuitenkin sitoutuivat uuteen viitekehukseensä voimakkaasti. Kyseessä oli uuteen kansankirkolliseen tilanteeseen sopeutuneen kansallis-körttiläisen ihanteen il-maus nuorten teologien keskuudessa.

Kolmantena omaleimaisena yhteisönä kristillisen katsomuksen jäsentämiseen tar-joutui ylioppilaille setlementtitoiminta, jonka rakentumista voi pitää suoranaishen re-aktion sisällissodan jälkeiseen tilanteeseen. Pian sodan jälkeen perustettu Teollisuus-seutujen Evankelioimiseseura avasi 1919 Helsinkiin johtajansa pastori Sigfrid Sireniuk-sen lanseeraamana maan ensimmäisen kristillis-yhteiskunnallinen työkeskuksen. Tämä brittiläisen esikuvan mukaan toiminut Kalliolan setlementti sijaitsi Sörnäisten työläis-kaupunginosassa. Sirenius vieraili usein niin TYT:n kuin SKY:n kokouksissa pitäen esillä sekä omaa ohjelmallista sanottavaansa että setlementtitoimintaa. Sirenius liitti henkilökohtaisen uskonnollisen elämän korostamisen saumattomasti johtamaansa kristillis-sosiaaliseen työhön. Hän painotti ”nyt, jos koskaan” tarvittavan sovittavaa ja anteeksiantavaa työtä. ”Kaiken pohjana on kääntyminen isien Jumalan puoleen.” Sire-niuksen väliin teräväkin ”yhteiskunnallisen kysymyksen” käsittely herätti myös kritiik-kiä teologien keskuudessa. Hän leimautui sosialistiksi ja punaiseksi, mutta toisaalta häntä ja setlementtityötä myös arvostettiin. Sitä paitsi Kalliola teki hänen johdollaan juuri sitä yhteiskuntaluokkien välejä sovittavaa työtä, mitä niin teologiipiireissä niin välittömästi sodan jälkeen kuin myöhemminkin toivottiin. Kenties juuri Sireniuksen rohkaisusta sosiaalieettisiä kysymyksiä käsiteltiin myös SKY:ssä erillisessä sosiaalisessa tutkimuspiirissä tai kerhossa, joka vaihtelevin muodoin kokoontui syksystä 1918 läh-tien.³⁴

Kalliolassa pidettiin tärkeänä, että myös ylioppilaita olisi mukana ja he suorastaan asettuisivat (englannin ’settle’) työväestön keskelle. Heti toimintansa ensimmäisenä vuotena Kalliolan yhteyteen perustettiin ylioppilaskoti, jossa oli paikka 20–25 eri alojen ylioppilaille. Vaikka asukkaita ei velvoitettu osallistumaan setlementin työhön, monet kuitenkin toimivat vastuunkantajina esimerkiksi Kalliolan tyttö- ja poikakerhoissa, py-

32 Kares 1976, 407–413; Kares 1952, 336–337; Innanen 2003, 214–216.

33 Haavio 1973, 142; Innanen 2003, 214–217; Lauha 2007, 24–25.

34 Tiililä 1974, 127–128, 137–138; Kähkönen 1983, 22–23; Innanen 2003, 160, 227.

häkoulussa, kuoroissa, avustustehtävissä sekä julistustilaisuuksissa. Suoranaisemmin ylioppilaiden omiin tarpeisiin kohdistui Kalliolan vapaaopiston Yhteiskunnallinen tutkimuspiiri, joka aloitti toimintansa yhteistyössä SKY:n kanssa 1920. Tämä monimuotoisiin yhteiskunnallisiin, taloudellisiin, kasvatuksellisiin ja katsomuksellisiin aiheisiin keskittynyt piiri kokosi niin virkamiehiä, ylioppilaita kuin työväestöäkin.³⁵

Setlementtityö tarjosi nuorille teologeille ilmeisen tärkeitä katsomuksellisia elementtejä kahdella eri tavalla: osa, ilmeisesti yhteensä joka tapauksessa kymmeniä tutkimushenkilöistä asui Kalliolassa ja osallistui itse jollakin tavoin sen toimintaan, ja muille toiminta tuli tietoisuuteen vierailujen ja ylioppilasyhteisöissä käytyjen keskustelujen välityksellä. Setlementtitoiminta tarjosi kiisteltynäkin kaikille teologian ylioppilaille vähintään keskusteltavaksi konkreettisen toimintamallin vastata sisällissodan kärjistämään ”yhteiskunnalliseen kysymykseen”.

Akateeminen Karjala-Seura – teologian opiskelijoiden innostuksen ja kritiikin kohde

Vuonna 1922 perustettu Akateeminen Karjala-Seura (AKS) nousi jo parin-kolmen toimintavuotensa jälkeen leimaamaan ylioppilasnuorison poliittis-ihanteellista asemoitumista aina toiseen maailmansotaan asti. Sen edustajat nousivat näkyville paikoille suomenkielisten ylioppilaskuntien ja useimpien osakuntien toiminnassa ja se tarjosi agendan, jonka puolesta tai jota vastaan otettiin kantaa.³⁶

Teologien panos oli AKS:ssa alusta lähtien merkittävä. Teologian ylioppilas Elias Simelius, myöhemmin Simojoki – edellä mainitun Martti Simeliuksen serkku – oli erityisesti järjestön alkuvaiheissa sen keskeisimpiä toimijoita. AKS:n ideologiassa korostui aluksi rodullinen Suomen heimon korostus ja jyrkkä venäläisvastaisuus, suoranainen ryssänviha, jonka tausta oli järjestön alkuvaiheen tärkeimmän taustavaikuttajan Elmo E. Kailan yhteyksien peruja jääkäriliikkeessä ja sen myötä sisällissodan kokemuksissa. Elias Simelius kuului AKS:n piirissä alkuvuosina toimineeseen Vihan Veljien pienimuotoiseen salaseuraan, jonka tunnuksena oli toimia ”kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta pirua ja ryssää vastaan”. Simeliuksen mukaan isänmaallisuus sisältää kolikon kahden puolen tapaan sekä rakkauden isänmaata että vihan isänmaan vihollisia kohtaan.³⁷

Myös AKS:n jäseneksi liittymisen juhlanan rituaalin kannalta tärkeän valan pääasiallisena kirjoittajana on pidetty Elias Simeliusta:

Lippumme alla ja lipullemme
minä vannon kaiken sen nimessä,
mikä minulle on pyhää ja kallista,
uhraavani työni ja elämäni
Isänmaalleni,

³⁵ *Larkio* 1969, 7–15, 17–37.

³⁶ *Nygård* 1978, 126–127; *Ahti* 1999, 360–371, 375–378.

³⁷ *Klinge* 1972, 63–64, 66–67, 71; *Alapuro* 1973, 91–99, 197; *Innanen* 2003, 180–183; *Eskelinen* 2004, 80, 96–98, 107, 344–347; *Malinen* 2006, 60; *Niinistö* 2007, 22–24.

Suomen kansallisen herättämisen,
Karjalan ja Inkerin,
Suuren Suomen puolesta.
Sillä niin totta kuin minä uskon
yhteen suureen Jumalaan,
niin minä uskon yhteen Suureen Suomeen
ja sen suureen tulevaisuuteen.³⁸

Teologian ylioppilas Jaakko Haavio oli jo lukioaikanaan ollut perustamassa koulukaupunkiinsa Turkuun paikallista Oppikoulujen Karjala-Seuraa. Hän toimi AKS:ssa aktiivisesti myös ensimmäisenä yliopistovuotenaan 1923–24 Helsingissä. Jopa sanomalehtien palstoille hän pääsi seuraavan tapahtuman yhteydessä:³⁹

5.2.24: Tämä sunnuntaipäivä on ollut vaiherikas: kello 11 nousin vuoteesta, kello ½12–½1 söin suuruksen, kello 1–1,15 olin konsertissa; kello 1,15–3 kolmannen poliisiaseman putkassa, kello 4–7 kansallisteatterissa ”Pohjalaisia” katsomassa ja klo 7–11 Kristillisessä Ylioppilasiitossa.

Konsertissa olo jäi noin lyhyeksi sen takia, että toisen ohjelmanumeron jälkeen vihelsin mukaani varaamallani pillillä niin kovasti, että muudan poliisikonstaapeli suvaitsi viedä minut putkaan. Motiivini? Ei suomalainen ylioppilas voi sallia, että ryssät laulavat ja tanssivat prisakkaa ylioppilastalolla. Meitä oli 100 viheltäjää, mutta niiden 6:n ryhmässä, jotka raahattiin putkaan, olin minä. Satuun istumaan penkin päässä. Huomenna joudun kuulusteltavaksi. Osakuntien inspektorit kai ratkaisevat asian. Meidän inspektori Leiviskä on synnynnäinen kukkopillinsoitaja ja AK-S:n jäsen.

8.2.24: Minua on alkanut painaa koko maailma niin kummallisesti. Vaihtelu ehkä virkisti. Marttyyriksi pääsee kovin helpolla, mutta se ei ole hauskaa. Tuntuu typerältä, kun opiskelutoverit onnittelevat. Vaikka inspektorien enemmistö olisikin vihellysmielisiä, on minussa kuitenkin herännyt epäily: olenko menetellyt oikein? Itsenäisesti? Vain itsenäinen menettely on oikein. Pohdintani tulos on itselleni negatiivinen.

Juridisesti Haavio selvisi mielenosoitukseen osallistumisestaan lopulta pelkällä yliopiston rehtorin suullisella huomautuksella. Haavion oman eetoksen kannalta tapahtuma näyttää olleen suurempi prosessi. ”Muistan kuitenkin, ettei sisäinen tuomarini ollut minuun tyytyväinen. Yritin näytellä urhokasta sankaria, vaikka olin ollut vain myötäjuoksija.”⁴⁰ Tämän jälkeen Haavion aktiivisuus AKS:ssa hiipui, ja hän alkoi enemmänkin käydä SKY:n tilaisuuksissa ja herännäisseuroissa.

Pillivihellysdemonstraatio 1924 pakolaisten hyväksi järjestetyssä venäläisten emigranttien kuoron konsertissa lienee ollut viimeinen julkinen kampanja, jonka AKS organisoivat selvästi ryssänvihän teemojen pohjalta.⁴¹ Etumerkiltään kielteisen vihakampanjan tilalle tuli kieli- ja kulttuuripoliittinen suomalaisuus, jota seuraavina vuosina käy-

---

38 *Innanen* 2003, 182; *Eskelinen* 2004, 107–109.

39 *Haavio* 1973, 23–24, 39, 51–55.

40 *Haavio* 1973, 55–56, 116, 160–161, 172–173.

41 *Ahti* 1999, 375–378; *Eskelinen* 2004, 142–143. – *Heikki Eskelinen* tulkitsee 3.2.1924 Vanhan ylioppilastalon hakakan seurauksia tappelussa ylimpänä häärineelle Elias Simeliukselle: ”Pastori Simeliukselle, josta oli kiihkeän sotaisan julistuksensa takia kehkeytynyt papiston ’kauhukakara’, Ylioppilastalon tappelu tiesi jäähyille joutumista. Kirkko ja papillinen suku järjestivät hänet maaseudulle papintöihin, mistä hän palasi Helsinkiin ja AKS-aktiiviksi vasta IKL:n kansanedustaja Simojokena.” *Eskelinen* 2004, 142–143.

tetty iskulause ”me olemme pesseet silmistämme pahan unen valkoisista ja punaisista” hyvin kuvasi. Kansan suuren tulevaisuuden uskottiin rakentuvan keskiluokan agraarisille ihanteille, siis poliittisesti ennen muuta lähellä poliittista keskustaa olleille käsityksille. Uuden aitosuomalaisen sivistyneistön oli korvattava vanha ruotsinkielinen eli ”puolisuomalainen” yläluokka sekä noustava johtamaan kansaa ja eheyttävä sitä myös sosiaalisten reformien avulla. Suuri Suomi oli ennen muuta suomenheimosten kulttuurista yhteyttä valtiollisten rajojen sisä- ja ulkopuolella.⁴²

Jaakko Haavio lienee ollut varsin lähellä tätä kulttuuripoliittisesti aktiivista ja puoluepoliittisesti sovittelevaa AKS:n linjaa, olihan hänen isoveljensä Martti Haavio sen keskeisimpiä hahmottelijoita. AKS:n sosiaalireformistisen korostuksen ajatus sosiaalisten vastakohtien poistamisesta oli myös hyvin samanlainen, jota teologian ylioppilaiden keskuudessa välittömästi sisällissodan jälkeen esitettiin. Jaakko kirjoitti tyttöystävälleen:

1.4.1924: Preliminäristit tappelevat, sillä on vaalit. He unohtavat hengellisen kutsumuksensa ja parhaavat arvoisia virkaveljiään ”punikeiksi” ja ”porhoiksi” aivan kuin valmiit papit. Sillä puoluejako on varsin kirjava: 8 ruotsinmielistä, 12 kokoomuslaisia, puolitusinaa kannattomia ja 2 maalaisliittolaista. Sitäpaitsi käy huhu, että Viljo Lindgren Huittisista olisi edistysmielinen, vaikkei kehtaa tunnustaa. Minä muuten olen eripuoluetta kuin esim. Sinä. Teen kyllä sinustakin vielä täysverisen maalaisliittolaisen. Se on ainoa puolue, johon voi kuulua, kun asiaa pohjiaan myöten ajattelee. Sillä eikö esim. papin tehtäviin kuuluu saada aikaan sopua ja rauhaa ja valvoa niin rikkaitten kun köyhienkin etua. Ja pääasiassa juuri köyhien. Ja vastustaa kommunismia. Ei siten kuin kokoomus, että istuttaa kommunisteja putkassa, vaan poistamalla kommunismin syyt, s.o. kurjuus ja puute. – Pidätkö Sinä politiikasta? Ellet, niin vaikeiden.⁴³

Vuodesta 1927 lähtien AKS alkoi vähitellen irtaantua kulttuuripoliittisesta painotuksestaan, vaikka aitosuomalainen kielipolitiikka jäi pysyvästi sen yhdeksi korostukseksi. Järjestö asettui oikeistolaiseen porvarilliseen rintamaan puolustamaan valkoisen Suomen ihanteita. Lopulta Lapuan liikkeen vuosien ja Mäntsälän kapinan jälkeen AKS:n ohjelma koteloitui lähelle Isänmaallisen kansanliikkeen (IKL) politiikkaa keskustalaisemmin suuntautuneiden jäädessä pois järjestön toiminnasta. Samalla järjestö muuttui opiskelijajärjestöstä enemmänkin aktiivisessa työelämässä olevien akateemisesti koulutettujen järjestöksi, jonka tavoitteena oli toki edelleen ylioppilaiden kasvataminen.⁴⁴

Yhteensä 87 eli 17 % tutkimushenkilöistä kuului opiskeluaikanaan AKS:aan. Kukaan Åbo Akademin opiskelijoista ei kuulunut AKS:aan, mikä järjestön kielipolitiikan vuoksi on selvääkin. Varsinainen rekrytointipohja oli siis Helsingin tiedekunnan suomenkieliset miesylioppilaat; heistä 23 % liittyi opiskeluaikanaan AKS:aan. *Risto Alapuron* mukaan ”teologit olivat omaa luokkaansa” yliopisto-opiskelijoista: hänen tutkimusjaksollaan 1921–40 aloittaneista suomenkielisistä miesteologeista 35 % liittyi AKS:aan, kun seuraavaksi innokkaimpia olivat maatalous-metsätieteellisen tiedekun-

42 *Alapuro* 1973, 101–122; *Klinge* 1968, 78–89, 169–189; *Innanen* 2003, 48, 183; *Eskelinen* 2004, 145 148, 197–229, 242–245.

43 *Taivaan laiturilla* 1996, Jaakko Haavio Kaisa Weckströmille 1.4.1924.

44 *Alapuro* 1973, 147; *Ahti* 1999, 397–409; *Innanen* 2003, 183; *Eskelinen* 2004, 246–330.

nan miehet 22 prosentillaan. Vain toisen tärkeän katsomuksellisen kasvatuksen alan eli Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun opiskelijat kuuluivat suhteellisesti vielä teologejaakin runsaammin AKS:aan.⁴⁵

Kannattaa myös todeta, että professori Antti J. Pietilä oli innokas AKS:n tukija ja sen kokouksissa käytetty puhuja.⁴⁶ Teologian ylioppilaiden arvostaman opettajan näkyvä rooli järjestössä rohkaisi epäilemättä osaltaan omaksumaankin AKS:n arvoja.

Naisten asema AKS:ssa oli järjestön syntyvaiheiden aikana epäselvä. Ensin 1922 perustettiin AKS:n naisjaosto, mutta seuraavana vuonna tarkennettiin, ettei naisilla ollut mahdollisuutta päästä AKS:n valajäseniksi. Siinä vaiheessa mukana olleet naiset perustivat Naisylioppilaiden Karjala-Seuran (NYKS). Tämä yhdistys kokosi jäseniä laajemmalti vasta 1930-luvulla ja sotien aikana. Vuosina 1922–30 NYKS:aan liittyi 68 jäsentä, mikä on vain kolmisen prosenttia kaikista siihen liittyneistä vajaan 2000 naisesta. NYKS:n jäsenistä ainakin 14 oli teologeja.⁴⁷

Teologien AKS-aktiivisuutta on syytä ikään kuin katsoa kahdesta suunnasta. Huomattava osa suomenkielisistä teologimiehistä liittyi järjestöön. AKS:n alkuvaiheiden ideologis-toiminnallisessa ytimessä oli Elias Simelius, ja järjestön keskeisinä vastuunkantajina oli myös lukuisia muita teologian ylioppilaita kuten Reino Ala-Kulju, Olavi Kares ja Tatu Malmivaara.⁴⁸ Näitä tärkeimpiä AKS-teologeja yhdisti kaksi seikkaa: he olivat sitoutuneita sekä herännäisyyteen että Pohjanmaalle.

Kiintoisalla tavalla tämä osittain sama joukko näkyy myös aikakauden osakuntatoiminnassa. Kun teologian ylioppilaat vain hyvin harvoin olivat vastuunkantajina muissa osakunnissa, Etelä-Pohjalainen Osakunta (EPO) näyttäytyi aivan omanlaiseltaan. Teologeja kuului osakuntaan koko tutkimusajan tuntuvasti enemmän kuin teologeja oli yliopiston koko opiskelijajoukossa tai edes itse kotoisin EPO:n maantieteelliseltä alueelta. Suhteellinen ero vain kasvoi 1920-luvun lopulla, kun sekä ylioppilaiden että teologien määrä ylioppilaskunnassa lisääntyi: 1928 heitä oli noin 15 % osakuntalaisista. Teologit olivat myös lukuisasti mukana EPO:n toiminnassa. Heistä näkyvin aktiivi oli Reino Ala-Kulju, joka koko 1920-luvun ajan toimi korporaation monissa tehtävissä ja esimerkiksi loppututkimuksen jo suorittuaan kuraattorina 1926–27 ja 1928. Hänen ohellaan osakuntahistoria mainitsee toistakymmentä teologivastuunkantajaa 1920-luvulta. He kaikki hoitivat osakunnan tavanomaisia vastuutehtäviä kuten isännän tai emännän, kotiseututoimikunnan tai urheilutoimikunnan jäsenen roolissa.⁴⁹

EPO:n historikiitit eivät mainitse mitään erillistä uskonnollisesti motivoitua kerhoa tai raamattupiiriä, joita toimi monissa muissa osakunnissa. Osakuntatoiminta tarjosi siis sellaisen toiminnallisen kontekstin, jossa herännäiskansallista ihannetta saattoi käytännössä toteuttaa. Kun muissa osakunnissa ainakin teologien aktiivinen kristillinen panos pikemminkin marginalisoitui uskonnolliselle erityisalueelle, EPO:ssa kristillisuus oli keskeinen juonne vahvaa yhteistä katsomuksellista ihannetta, jolla isänmaan toivot nuorta kansakuntaa rakensivat.

---

45 *Alapuro* 1973, 84–86, liite 24; *Innanen* 2003, 183–187.

46 *Haavio* 1973, 221; *Alapuro* 1973, 102; *Kuusitunturi* 2005.

47 *Alasmaa* 2003, 11–12, 15, liite 2.

48 *Innanen* 2003, 181–182, 189–190.

49 *Alanen* 1933, 164, 170, 171, 185–186, 190, 191, 210–211, 214–215; *Pohtola* 1958, 58, 65–75, 104, 107, 404, 413–415; *Innanen* 2003, 171–180.

Toisaalta on selkeästi sanottava, että pääosin teologit eivät olleet AKS:laisia. Kaksi kolmesta suomenkielisestä miesteologista ei liittynyt AKS:aan, ja kaikista tutkimusjakson teologian ylioppilaista useampi kuin neljä viidestä ei kuulunut siihen tai NYKS:aan. Oletettavasti huomattavalla osalla välimatka AKS:aan oli periaatteellista laatua; näin oli asianlaita esimerkiksi ruotsinkielisillä teologeilla. Osalla järjestöön kuulumattomista ratkaisu oli varmaan vain passiivisuutta.

Eräät ylioppilaat, jopa järjestön jäsenet, esittivät avointa teologista kritiikkiä AKS:aa kohtaan. Osmo Tiirilä kertoo taistelleensa ”AKS:n piirissä esiintynyttä isänmaan ja uskonnon toisiinsa sekottamista vastaan”, koska ”omalta kohdaltani AKS:n valan sanamuoto oli sietämätön hyväksyttäväksi”. Tiiriläkin toki arvosti ”itsenäisen Suomen verellä lunastamaansa vapautta” ja vastusti kommunismia. Liittyipä hän opiskelijana Suojeluskunnan Akateemisen pataljoonan konekiväärikomppaniaankin, jonka miehistä Tiirilän mukaan ”oli suuri prosentti” oli SKY:n jäseniä. Hänen AKS-kritiikkinsä nousi herätyskristillisestä perusnäkemyksestä, jossa hengelliset asiat olivat tärkeämpiä kuin maalliset ja jossa oli mahdotonta ajatella rinnastettavaksi keskenään samanarvoisina uskoa Jumalaan ja Suur-Suomeen.⁵⁰

Koti – uskonto – isänmaa sisällissodan jälkeisten teologian ylioppilaiden eetoksena?

Uskonto – koti – isänmaa oli IKL:n poliittisessa toiminnassaan 1930-luvulla käyttämä iskulause.⁵¹ Myöhemmin sama käsitekolmikko päätyi ylipäällikkö Mannerheimin talvisodan alussa antamaan päiväkäskyyn sekä julkisuudessa lukuisin muin tavoin kuvaamaan niin toista maailmansotaa edeltäneen kuin sodankin ajan kansallista eetosta.

Olivatko sisällissodan jälkeen opiskelleet teologian ylioppilaat omaksuneet tämän ihanteen? Mikä oli *koti – uskonto – isänmaa* -eetoksen paikka 1920-luvun papinkoululaisten konteksteissa? Arvovaltainen esikuva tämän teeman käyttämiseen olisi toki ollut tarjolla, olihan se mukana jo Mannerheimin vastatessa Helsingin Senaatintorilla 16.5.1918 sisällissodan päätösparaatissa eduskunnan puhemiehen tervehdykseen. Suomeksi pide-
tyn puheen alkuosa kuului näin:

Se valtava kansanliike, joka yhdisti kaikki kansanluokat taistelemaan kaiken sen puolesta, mikä kansalle on kalleinta; sen isiltä perityn uskonnon, isänmaan ja kodin puolesta, on tehnyt mahdolliseksi tehdä lopun siitä hirmuvallasta, joka uhkasi upottaa nuoren itsenäisyytemme ja vapautemme vereen. Ne poltetut kylät, ryöstetyt kartanot ja mökit, jotka näette ylt' ympäri Suomea, osoittavat, minkälaista aasialaista kulttuuria oli aikomus kylvää maahan. Ne häväistyt kirkot, joista sanomalehdissä olette lukeneet, puhuvat siitä omantunnonvapaudesta, jolla punainen hallitus aikoi kansaamme onnellistuttaa.⁵²

Päällimmäinen vastaus on, että *koti – uskonto – isänmaa* -ilmaisu ei tule juuri lainkaan näkösalille 1920-luvun teologian opiskelijoiden lähipiiriä koskevissa aikalaislähteissä.

50 Tiirilä 1974, 163; 1993, 30, 73–74; Franzén 1987, 74–77, 79, 82–83; Innanen 2003, 193–194; Junkkaala 2004, 78–82.

51 Uola 1982, 90, 160 (kuvaliite).

52 Suomen vapaussota 1918 1925, 433.

On toki selvää, että niin kodin ja sen lähi-ihmissuhteiden, uskonnon – nimenomaan luterilaisen kristinuskon – kuin isänmaankin suurta merkitystä korostettiin voimakkaasti. Ja painokkaasti on sanottava, että näiden kaikkien kolmen elämänalueen ihanteet olivat mukana ylioppilaiden hyvin erilaisissa kristillisissä yhteisöissä. SKY:n yksilöllisessä herätyskristillisyydessä, AKS-painotteisessa pohjalaisessa körttiläisyydessä ja setlementtitoiminnan työväenhenkisessä toiminnassa pyrittiin rakentamaan kansallista eheyttä, jossa kristillinen usko, kodin hyvinvointi ja isänmaan turvallisuus olisivat peruselementtejä.

Vähäinen vihje *koti – uskonto – isänmaa* -muotoilun käytöstä liittyy Vihan veljien omaan sisäpiiriretoriikkaan ja ryssänvihän ihanteeseen. Koti, uskonto ja isänmaa olivat tavoiteltava eettinen normi, Piru ja ryssä sen vastakohta. On syytä olettaa, että AKS:n alkuvuosien ryssänvihavaihe ja sen tarjoama tulkinta *koti – uskonto – isänmaa* -kolmiyhdisteydestä on periytynyt esimerkiksi Elias Simojoen kautta seuraavan vuosikymmenen IKL:een ja sen Sinimustat-nuorisojärjestöön.⁵³

Toisen vihjeen voi saada *Erkki Kansanahon* tekstistä, jossa hän pohtii käsittekolmikron päättymistä Mannerheimin talvisodan alun päiväkäskyyn. Kansanaho ei ole esitellyt – ei ole tuntenut tai halunnut esittää – enempää Mannerheimin 16.5.1918 pitämän puheen sisältöä kuin IKL:n retoriikkaa, vaan pohtii, olisiko ylipäällikkö saanut käsittemuotoilun, jota ”käytettiin suojeluskunnissa sekä Lotta Svärd- ja Martta-yhdistysten piirissä”⁵⁴ Maininta kolmen järjestön retoriikasta on nähtävästi 1933–36 teologiaa opiskelleen *Kansanahon* oma muistuma sotia edeltävältä ajalta, mutta hän ei perustele kommenttiaan.

Pikainen katsaus osoittaa, että teema oli esillä mainittujen järjestöjen julkisessa sanastossa vain Lotta Svärd -järjestöllä. Sen maaliskuussa 1925 uudistettujen sääntöjen tärkeimmässä pykälässä sanottiin: ”Lotta Svärd yhdistyksen tarkoituksena on herättää ja lujittaa suojeluskunta-aatetta ja avustaa suojeluskuntajärjestöä suojaamaan uskontoa, kotia ja isänmaata.” Sääntöjen mainitsemat tavoitteet tulivat esille usein juuri kirkossa annetussa lottalupauksessa, joten muotoilu tuli tutuksi paitsi sisäisessä järjestötyössä, myös julkisessa rituaalissa. Lisäksi todennäköisesti osa nuorista teologiniaisista liittyi jäsenenä Lotta Svärdiin. Perustettiinpa Helsingissä opiskelevia ylioppilaita varten 1924 oma, myöhemmin nimellä Ylioppilaslotat tunnettu osastonsa.⁵⁵

Sisällissodan jälkeen 1920-luvulla opiskelleet teologian ylioppilaat ottivat hyvin toisinaan sen rakentamishaasteen, minkä itsenäistynyt ja sisällissodassa jakautunut kansakunta akateemisesti koulutetuille toivoilleen antoi. Kaikki tässä artikkelissa esitellyt erilaiset yhteisöt olivat nuorten teologien oppimiskonteksteina ja vaikutuskanavina. Voimakkaasti esiintynyt ensisijaisesti eteläpohjalaisten herännäiskansallinen ihanne sai runsaasti julkisuutta niin AKS:n kuin myöhemmin IKL:n foorumeilla, ja heidän käyttöönsä *koti – uskonto – isänmaa* saattoi kuulua jo 1920-luvulla. Selvästi sitoutuneita kannattajia tämä joukko sai teologian opiskelijoiden piirissä verraten vähän, ja suurin osa nuorista teologeista lienee pyrkinyt jäsentämään omaa katsomustaan joko jossakin määrin tai hyvin selvästikin irrallaan AKS:n tarjoamista tulkintamalleista.

53 Tähän tapaan myös *Jussi Niinistö* esittää. *Niinistö* 2007, 22–24.

54 *Kansanaho* 1991, 81.

55 *Lukkarinen* 1981, 62–65, 96; *Latva-Äijö* 1998, 98–101; 2004, 193–194, 225–230, 278–279. – Suojeluskunnista ja Martta-järjestöstä ks. *Haltia* 1949; *Selén* 2001; *Selén & Pykkänen* 2004.

Osmo Tiililän ja Reino Ala-Kuljun erilainen asemituminen nuoren kansakunnan tulevaisuuden rakentamiseen ei jäänyt vain siihen eroon, mikä heidän kokemuksessaan oli pääsisäisenä 1918 Tampereella. Molemmat kyllä arvostivat sisällissodan voittaneiden arvomaailmaa, mutta heidän kristillisesti motivoituneen katsomuksellisen ihanteensa välillä oli selviä eroja. Molemmat heistä olivat jo opiskeluaikanaan ja heti työelämään siirryttyään 1920-luvulla tarjoamassa omaa katsomuksellista malliaan ylioppilaille. Tarkemman tutkimuksen aiheeksi jäävät, mitä ja millä tavoin he ja muut sisällissodan jälkeen opiskelleet nuoret teologit myöhemmissä tehtävissään välittivät kristilliskansallisia eheyden ihanteitaan osaksi suomalaisten eetosta.